

TEORIA ELITELOR.

ÎNCERCARE DE ANALIZĂ COMPARATIVĂ.

MIHAI EMINESCU — VILFREDO PARETO — TRAIAN BRĂILEANU

A mai vorbi astăzi despre M. Eminescu, V. Pareto sau T. Brăileanu pare anacronic. Și poate că într-adevăr așa stau lucrurile, dacă analizele ar fi din nou încadrate în sfera de cuprindere impusă de prăfuite exegeze de specialitate. Valoarea însă a oricărei mari creații este dovedită tocmai de caducitatea tentativelor fiecărei epoci în parte de a o epuiza; de a-i istovi semnificațiile, sensurile, ori înțelesurile. Orice operă mare dobândește a-temporalitate. Curgerea timpului (istoria) devine, relativ la ea, o succesiune de noi poziții din care opera ni se dezvăluie. Fațete și ipostaze diferite se înfățișează, odată cu schimbarea — inevitabilă — a perspectivei. Ipostaze diferite, care în loc să suprimе, confirmă continuitatea în (prin) diversitate a mării creații.

De aceea, raportul anacronic — modern trebuie reevaluat. De multe ori, poziția defectuoasă a judecătorului este cea care decide și impune enunțuri cu valoare de sentințe definitive. Maniera apodictică în care sunt lansate afirmațiile are de multe ori darul de a anula (rata) sau întârzia o bună întâlnire.

Evoluția istorică modifică deci unghiul de privire. Re-puse în valoare, marile opere ne surprind adesea prin „modernitatea” lor; dovedindu-și astfel înaltele virtuți învățătoare, cu fiecare nouă ipostază în care ni se înfățișează. Sintagme precum: „permanența clasicilor”, „actualitatea clasicilor”, devin astfel pleonastice. De aceea, vom evita să discutăm despre actualitatea celor trei gânditori. Vom încerca doar să le privim operele de pe noile poziții pe care le-am dobândit după atâția ani de la publicarea lor.

Rândurile de mai sus nu au menirea unei reabilitări; pentru că în-suși termenul își pierde semnificația. Orice mare creație — tocmai întrucât e mare — își cere fatalmente „reabilitarea”; orice operă va „recidiva” pe direcții diferite, în diverse perioade de timp.

„Reabilitarea” devine acum sinonimă, nici măcar cu re-evaluarea, ci cu „justa evaluare”; „justă evaluare” care însă se tot repetă...

VILFREDO PARETO

Motto: „Tratatul de sociologie generală este unul din eforturile cele mai puternice ale spiritului uman pentru a înțelege structura societății și valoarea raționamentului care sunt desfășurate”.

— G. H. Bousquet —

„O asemenea concepție nu prezintă decât un singur avantaj științific : adică, ea constituie un exemplu de ceea ce trebuie evitat”.

— G. Gurvitch —

Între cele două extreme se așează aprecierile față de opera (dar, din păcate, nu doar opera a fost întotdeauna în joc) sociologului italian. Un spectru larg ; iar orientarea spre unul sau altul dintre capetele realei imaginare (închisă de cele două aprecieri) se poate urmări de-a lungul timpului.

Vilfredo Pareto este poate cazul „mare” cel mai interesant din sociologie în ceea ce privește concepția și judecarea unei opere științifice. Cu greu — și relativ târziu — au găsit analiștii așezarea corectă în fața vastei opere a sociologului italian. Raymond Aron i-a apreciat teoria despre societate ca o etapă distinctă în gândirea sociologică, T. Parsons l-a văzut, alături de E. Durkheim și M. Weber, alcătuind triumphiul de aur care a consolidat teoria sociologică modernă a capitalismului, R. V. Worhington l-a considerat un promotor al ideologiei fasciste, elaborându-și teoria în opoziție directă cu sociologia lui Marx, Coser îi numește *Tratatul* un amestec de geniu și observații irascibile, iar H. Bousquet i-a așezat opera la nivelul cel mai înalt în rândul creațiilor spiritului uman. În opoziție, M. Halbwachs îl consideră un sociolog interesant, dar fără conținut ori substanță științifică, G. Lukacs îl plasează în rândul sociologilor iraționaliști, iar G. Gurvitch îl oferea drept exemplul a ceea ce trebuie evitat.

O bună perioadă de vreme — până în 1943 — s-a făcut „lectura” lui Pareto în special de pe pozițiile a două puncte de vedere : „pe de-o parte, se vedea în autorul *Tratatului de sociologie generală* cel ce-a elaborat o nouă știință, gânditorul care a ridicat în sfârșit științele sociale la demnitatea de științe exacte și obiective ; pe de altă parte, se recunoștea în el teoreticianul-părinte al mișcării politice fasciste. Și într-un caz și în celălalt, Pareto era, inevitabil, un mit sau un demon”¹.

Cazurile exacerbarii meritelor științifice nu le amintim. Spre deosebire de cealaltă atitudine, este aici doar o diferență de *grad* (distorsionarea aprecierii după un criteriu științific), și nu una de *natură* (intruziunea criteriului politic în discursul de specialitate). Dintre cei care l-au catalogat cu prea mare ușurință drept fascist, doar două cazuri notorii : Pitirim Sorokin, de la înălțimea prestigiului ce-l avea atunci (profesor de sociologie la Harvard, președinte al Institutului internațional de sociologie), îl considera, în celebra sa lucrare *Teorii sociologice contemporane* (1938), drept unul dintre „mesianicii ideologi ai fascismului”² ; iar R. Aron, într-un articol mai mult pasional decât științific (*Sociologia lui Pareto*, 1937), susține aceeași idee. În *Etaplele gândirii sociologice* — după aproape 40 de ani deci —, sociologul francez revine asupra pozițiilor sale din tinerețe : „Explicarea lui Pareto prin apel la fascism este facilă”, susține acum, și continuă : „Fascismul a fost pentru el manifestarea unei

¹ I. G. BUSINO, prefață la : V. Pareto, *Sommaire du Cours de sociologie suivi de Mon Journal (Oeuvres completes, Tome XI)*, Geneve, DROZ ; 1967, p. VII.

² P. Sorokin, *Les théories sociologiques contemporaines*, Paris, PAYOT, 1938, p. 67.

reației a corpului social la perturbările cauzate de excesul de reziduuri din primă clasă, prin dezvoltarea exagerată a umanitarismului, prin scăderea voinței burgheziei. Perturbări de acest tip, într-o societate normală, provoacă reacții de sens contrar. Revoluția fascistă a fost o fază din ciclul dependenței mutuale, o replică violentă la o dezordine provocată prin declinul unei elite violene”³.

Atitudinea lui V. Pareto față de fascism — dar mai ales gradul de implicare — sunt încă neclarificate. Există câteva date certe, dar și afirmații contradictorii: nu asta ne preocupă aici. Ceea ce vrem să subliniem este întârzierea ori devierile pe care le-au adus în judecarea operei paretiene invocarea criteriilor extra-științifice. E poate lecția cea mai eficace ce ni s-ar putea oferi acum; căci riscăm astăzi deseori aceeași greșală.

În 1943, prin publicarea lucrării *Machiavelismul: apărător al libertății*, James Burnham deschide o direcție inedită și marchează o nouă eră în interpretarea operei lui Pareto. „Raporturile s-au schimbat: ceea ce constituia, în ochii generației precedente, drept faptele cele mai grave, se prezintă acum ca și particularitățile cele mai importante ale operei. Pareto, definindu-ne adevăratele mobilități ale acțiunii umane, releva oamenii ceea ce se ascunde în spatele formelor guvernamentale, doctrinelor sociale și mitologiilor cotidiene. Urmându-l pe Machiavelli, a contribuit și el la demistificarea științei politicii, dând astfel naivilor și credulilor o lecție de realism dur”, comenta G. Busino momentul⁴.

Să nu uităm totuși contextul în care ne aflăm. O asemenea redescoperire, într-o lumină neo-machiavelică a lui Pareto a fost favorizată și de acea explozie de pesimism și deziluzii din perioada războiului și după. Etapa — cum a fost numită — a „retragerii intelectualilor”. Cultura franceză este cazul cel mai semnificativ. Lipsiți de repere, mulți intelectuali francezi au aderat — spre deosebire de colegii lor din Răsărit ce umpleau pușcăriile comuniste — la „salvatoarea” ideologie marxistă.

Au apărut astfel după război lucizii; realiștii. În filosofie, s-au numit sceptici; iar atmosfera, ce s-a instaurat atunci, a favorizat reevaluarea teoriei paretiene pe această direcție. Iar la prima vedere, există multe puncte comune: „În sine, orice idee este neutră, sau ar trebui să fie; dar omul o însuflețește, proiectându-și în ea flacăra și nebunia; impură, preschimbată în credință, ca se înserează în timp, capătă chip de eveniment: are loc astfel trecerea de la logică la epilepsie... Așa se nasc ideologiile, doctrinele și farsele însângerate” („Tratat de descompunere”).

Și am putea continua. Sunt cuvintele ce deschid cea mai celebră carte a lui Emil Cioran, auto-intitulatul „sceptic de serviciu al unei lumi în declin”. Plasate în monumentalul tratat paretian, pagini cioraniene ar surprinde doar prin stil (inegalabil), nu însă prin conținut ori fondul lor ideatic.

Am fost tentați să-l numim la început „un Cioran al sociologiei”. Am renunțat însă, realizând gravul pericol și falsul ce-l proiectează asemenea apreciere. Căci puse astfel, demersurile filosofiei și sociologiei riscă obnubilarea — până la identitatea goală — a propriilor specificații. Riscă

³ R. Aron, *Les étapes de la pensée sociologique*, Paris, GALLIMARD, 1983; p. 497.

⁴ G. Busino, *Op. cit.*, p. VII.

unificarea și întâlnirea lor pe acel tărâm „al nimănui”, unde nu se mai răspunde, dar mai ales unde nu se mai întreabă nimic. Continuând prin a se renunța — în final — chiar la a se mai dori ceva.

Pentru cei dornici de spectaculosul literar, eroarea este ușor de comis. Consecințele ei sunt însă mistificatoare; iar concluziile irevocabile. Astfel ales, punctul de plecare ne lansează într-un teritoriu ce nu propune (căci tocmai *asta* își propune!) nici o soluție. Cu un Cioran și Pareto puși alături, riscăm să-l plasăm pe primul acolo unde el însuși n-a aspirat niciodată; dar mai ales riscăm să pierdem tocmai substanța adâncă a gândirii celui de-al doilea, și să ratăm astfel momentul strălucitor al întâlnirii lui V. Pareto cu *această* filosofie; mai apoi, despărțirea definitivă de ea. Căci un Cioran al sociologiei este — totuși — un non-sens...

Scepticismul în sociologie poate fi un posibil start, dar *niciodată* un punct final. Prin V. Pareto, sociologia și-a asumat *această* filosofie, dar a plasat-o doar la rubrica inițială a ipotezelor valabile. Față-n față cu lumea, sociologul poate fi încercat de „ispita scepticismului”. „Coborând” la adevărurile ultime ale unei societăți și nedescoperind acolo *nimic* (reziduuri, instincte, etc.), momentul trebuie totuși depășit. Căci sociologia nu poate eșua într-o lungă și penibilă lamentație; indiferent chiar de strălucirea stilului ori verva autorului. „Cum?” și „De ce?” urmează firese. Încercând să arate cum „stă” totuși o lume (societate) ce n-ar avea, se pare, ceva solid pe care să se „așeze”, o astfel de sociologie ne aruncă în față întregul set de iluzii pe care ni le-am oferit — și continuăm să o facem — cu atâta generozitate. Demers către luciditate? Întoarcere spre irațional? Nici una nici alta: apel către conștientizarea *vitalei* noastre neraționalități!

Scepticismul ajunge astfel să fie convertit. Realizând „ispita”, sociologia îl preia și merge cu el mai departe; de la simpla constatare, trece la exemplificare; apoi încercă explicații.

V. Pareto nu a fost, prin urmare, un sceptic; căci nu există așa ceva în sociologie. Oferindu-ne „la rece” explicații și justificarea șubredelor noastre argumentări, scepticismul inițial se poate transforma acum într-un teribil *cinism*... Iar V. Pareto rămâne — cum bine s-a spus — marele cinic al științei despre societate.

★

Nu vom analiza aici opera sociologului italian. S-a scris mult, și de pe poziții diferite, despre bogata operă a lui Vilfredo Pareto. Dar tocmai marea ei bogăție și extrema diversitate, după cum ne avertizează B. Valade, în poate ultima exegeză serioasă asupra lucrărilor paretiene⁵ au contribuit la nerecunoașterea ei⁶. Spre deosebire de predecesorii săi, — nume mari ale sociologiei precum: R. Aron, G. Gurvitch, G. Bousquet, T. Parsons, G. Busino, Guy Perrin, Bouglé, A. Coser — B. Valade ne propune o formulă nouă: o istorisire a lui Pareto, încercând adică „să schimbe ordinea logică prin cea cronologică”⁶. Trebuie să renunțăm la prejudecata

⁵ B. Valade, Pareto. *La naissance d'une autre sociologie*, P.U.F., 1990, p. 7.

⁶ O formulă nouă, dar nu inedită. Cu aproape 15 ani în urmă, în 1979, prof. I. Ungureanu, în teza sa de doctorat *Contradicție dintre metodă și sistem în sociologia lui V. Pareto*, deschidea — mai riguros și mai exact — o asemenea perspectivă. Lucrarea profesorului român — ce astăzi nu-și găsește din păcate editorul — merită cu siguranță o prezentare și o analiză separate.

că-l putem desluși pe Pareto doar din Tratatul său (și aici critica adusă lui R. Aron este clară), sau că-l putem desluși pe Pareto fără să înțelegem Italia acelor ani. „Tratatul de la 1916 nu este opera care, în ciuda titlului său, dă cea mai bună idee și mai sintetică despre gândirea sociologică a lui V. Pareto. Această «Sociologie generală» este, în fapt, o antropologie sociologică; ea nu are originală — raportat la contribuțiile anterioare ale autorului — decât teoria reziduurilor și derivațiilor, expusă în 850 de pagini”⁷. Și poate astfel, printr-o abordare exhaustivă, interpretări unilaterale: psihologice, funcționaliste, structuraliste, sau etichete simpliste precum: „Darwin al științelor sociale”, „Karl Marx al burgheziei”, „Profet al fascismului” ar fi evitate.

La sfârșitul demersului său — pe parcursul căruia a pus în joc o impresionantă erudiție — B. Valade ne oferă un Pareto bine descris și ilustrat. Corect prezentat; poate prea corect. Lucrarea este menită să-i confere lui V. Pareto un loc principal; dar din păcate într-o bibliotecă ori un curs pretențios de teorii clasice. Căci nu are darul să ne îndrepte, să ne deschidă către partea vie a gândirii sociologului italian. Cartea ne pune la dispoziție problemele atacate de Pareto; nu însă un Pareto problematizat.

O lucrare ce ne convinge, în final, că V. Pareto a fost un mare sociolog, nu însă că ne-a lăsat un instrumentar teoretic valabil poate și astăzi pentru înțelegerea societăților contemporane.

Spuneam că s-au făcut numeroase exegeze pe opera paretiană. O exegeză a exegezelor ne-a dezvăluit însă un R. Aron prea dependent de Tratatul de sociologie generală, un H. Bousquet căruia nu-i reușește legătura între biografia sociologului italian și opera sa (este acolo o juxtapunere, fiecare parte coexistă cu cealaltă, dar ele nu se explică, nici nu se clarifică reciproc)⁸, un T. Parsons al cărui punct de vedere (introducerea „normei” sociale, a unei „axiologii” în interpretarea reziduurilor) este poate *prea* personal⁹, un G. Busino preocupat prea mult de „imaginea” lui V. Pareto, și, în sfârșit, un Guy Perrin care în lucrarea sa de doctorat despre sociologul italian ne face — parafrazându-l pe Gurvitch — o superbă demonstrație „a ceea ce trebuie evitat” (confuzie de termeni, dar mai ales lipsa de distincție între non-logic și irațional, „obligativitatea” de a fi durkheimian, etc.)¹⁰. De la B. Valade reamintim apelul la deslușirea zbuciumatei perioade — „S-a născut în 1848, anul mării revoluții liberale și a murit cu un an după Marșul mussolinian asupra Romei”¹¹ — în care a trăit cel ce avea să fie numit „cincul de la Céligny”. Și acest aspect are darul să ne deschidă spre ceea ce ne preocupă în fond: elitele și problematica lor.

⁷ B. Valade, *Op. cit.*, p. 7.

⁸ H. Bousquet, *V. Pareto — sa vie et son oeuvre*, Paris, PAYOT, 1928; *Pareto. Le savant et l'homme*, Lausanne, PAYOT, 1960.

⁹ T. Parsons, *The Structure of Social Actions*, New York, The Free Press, 1968, vol. I, p. 298 — 300.

¹⁰ Guy Perrin, *Sociologie de Pareto*, Paris, P.U.F., 1966.

¹¹ L. A. Coser, *Masters of Sociological Thought*; Harcourt Brace Jovanovich, 1977; second Edition, p. 407.

Într-o scrisoare către un prieten din Italia, V. Pareto nota : „Adevărata problemă pe care trebuie să o rezolve umanitatea pentru a avea o bună guvernare ar fi : cui să încredințeze puterea : celor puternici, adică celor care într-un cuvânt sunt cei mai buni ; sau populației rutinate și ignorante ? Răspunsul este clar ; dar este la fel de adevărat că de fiecare dată când minoritatea câștigă puterea, ea are în vedere, înainte de orice, binele propriu, fără să se ocupe de altelea”¹². (Iar confirmarea multora din declarațiile sale o descoperă „comentând” cu pisica sa Myrrhine, de-a lungul întregului său jurnal, declarații, discursuri, și comentarii ale „marilor” vremii)¹³.

Prezentă deja în *Sistemele socialiste* (1902), problematica elitelor se pare că își capătă contururi definitive în monumentalul său tratat. În opera sociologică a lui Pareto, noțiunii de elită îi revine o importanță egală cu aceea pe care o atribuie, pe plan economic, temei echilibrului. Comentariile, exegezele, criticile, comparațiile au fost pe această problemă poate cele mai numeroase : W. Mills, T. B. Bottomore, Machiavelli, Albertoni, S. Keller, M. Kolabinska, dar mai ales Mosca. Nu insistăm asupra ei¹⁴. Reamintim succint doar jaloanele fundamentale ale concepției sale : Eterogenitatea socială îl duce la cercetarea a două probleme : a. cheștiunea grupurilor sociale semnificative și b. modurile lor de circulație. În urma analizelor deslușește regularități cărora le conferă rang de legi sociologice. Acestea sunt două : „legea elitelor” și „legea circulației elitelor”. Prima lege ne avertizează despre tendința implacabilă de polarizare masă-elită, ce există în orice grupare socială, a doua ne redă procesul de schimbare a elitelor într-o societate, adică ceea ce sociologul italian numește „circulația elitelor” („fluviu ce curge regulat, având uneori revărsări bruște”)¹⁵.

Prin elită, Pareto înțelege „o clasă socială alcătuită din cei care au indicii cei mai ridicați în ramura în care și desfășoară activitatea”, prevenindu-ne totuși că probleme de etică sau de utilitate socială nu intervin în dezbateri¹⁶.

Avem, prin urmare, în populație masa și elitele, cele din urmă împărțindu-se, în funcție de rolul direct sau indirect ce-l joacă în guvernare — în elite guvernamentale și elite non-guvernamentale¹⁷. Nu vom insista aici asupra „jocului” reziduurilor — ale combinării și ale persistenței agregatelor — ce vor decide în final și repartitia lor pe esichierul politic¹⁸. Mai spune doar, în concluzie, că elitele sunt formate din indivizii care dețin — per total — atât „etichete de status” (titlu) cât și calitățile personale corespunzătoare. Este — în limbajul lui M. Eminescu — o clasă pozitivă. Pareto nu neagă că există și membri ai elitei ce nu ar putea să-și justifice prin competență eticheta ce-o dețin ; îi conferă însă acestei situații statut de excepție.

¹² reproducă în V. Valade, *Op. cit.*,

¹³ V. Pareto, *Mon Journal*, *Op. cit.*

¹⁴ Problema este amplu tratată în *Curs de istoria sociologiei* al prof. I. Bădescu. Univ. București, 1992, și în *Introducere în sociologia contemporană*, I. Ungureanu și Șt. Costea, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1985.

¹⁵ V. Pareto, *Traité de sociologie generale*, vol. II, Paris, PUF, p. 1305.

¹⁶ *Ibidem*, p. 1297.

¹⁷ *Ibidem*, p. 298.

¹⁸ *Ibidem*, p. 1301, 1304, 1305.

Ce se întâmplă însă când în societate nu mai funcționează corelația dintre titlu și competență? Când excepția devine regulă, elita transformându-se atunci într-o „pătură negativă” (M. Eminescu) o elită cu semnul minus? Pareto nu-și pune această problemă, și este primul semn de întrebare pe care ni-l lasă analiza sa. Și nu singurul.

Pareto și-a elaborat teoria într-o frământată etapă a istoriei italiene; s-a spus despre el că a fost „nu un susținător al fascismului, dar i-a fost profet” (M. Volt). Teoria sa i-a permis să intuiască și să se convingă de necesitatea și iminența schimbării elitei. *Mecanismele* specifice care însoțesc acest eveniment, însă, nu sunt suficient redată în analiza sa. Nu se poate pune semnul egal între venirea la putere a lui Mussolini (schimbarea de elită) și câștigarea puterii de către un partid într-o competiție democratică din societățile de azi (în fond tot o schimbare de elită). Nu doar diferența de „procedură” deosebește cele două procese, ci mai ales mecanismele intime, profunde, stări psihice, gradul de implicare și raportare al indivizilor ce intervin în proces.

Conjunctura europeană interbelică — dar nu numai — cere introducerea de noi variabile; cere nuanțări și analize specifice. Pareto a „prognosticat” evenimente, însă în toată analiza lui, ce i-a permis să afirme că sosirea la putere a lui Mussolini se înscrie pe un traseu firesc de evoluție a societății italiene, l-a neglijat tocmai pe Mussolini, pe conducătorul („omul mare”; — „Tu sei noi tutti!” — exclamația unui țăran italian este extrem de sugestivă¹⁹), care într-un moment excepțional nu devine doar un produs, ci și un creator (vom vedea în ce sens) de elite (procedăm paretian și nu discutăm nici elita, nici consecințele acțiunii). Mecanismele ce sunt puse în mișcare aici nu pot fi identificate sub nici o formă cu mecanismele raționale ce caracterizează societățile democratice de astăzi.

Prima observație (selecția negativă ce poate deveni regulă) ne deschide către teoriile lui M. Eminescu; a doua, către concepția despre elite și conducător a profesorului bucovinean T. Brăileanu.

TRAIAN BRĂILEANU

Motto : „Realitatea nu se poate transforma prin formule și interpretări interesante, prin teorii sociologice adaptate programelelor de partid și intereselor celor ce finanțează politicianismul corupt de la noi. Știința obiectivă pusă în slujba adevărului constată ivirea unei reacțiuni puternice a generației tinere împotriva analizei politicianiste”²⁰

— Traian Brăileanu —

„Timpurile noi, secolul al XX-lea, vor îngădui, credem, întoarcerea la o filosofie socială întemeiată pe principiile moralei creștine, după ce ome-

¹⁹ Episodul este sugestiv redat și comentat de N. Crainic în *Ortodoxie și Etnocrație*, cap. „Omul eroic”, București, Edit. Cugătarca, p. 31 — 32.

²⁰ T. Brăileanu, *Semne bunc*, în „Însemnări sociologice”, Anul I, nr. 3, iunie, p. 26.

nirea a plătit cu atâtea suferințe rătăcirile unor teorii sociale care acordaseră științelor exacte încredere nemărginită în conducerea destinului ei”²¹.

— Traian Brăileanu —

Pe sociologul Traian Brăileanu²² nu-l invocăm aici doar pentru acest „neajuns” al teoriei paretiene, pe care concepția profesorului bucovinean l-ar putea corecta. Opera lui este prin ea însăși suficient de consistentă și de vastă încât să constituie singură temă de dezbatere. Asemănări cu V. Pareto se pot însă surprinde (și ele nu sunt legate exclusiv de doctrină). Este poate cel mai paretian sociolog român; și ne referim aici la problematica elitelor, pentru că există altfel puncte în care cele două concepții sunt net ireconciliabile. V. Pareto și T. Brăileanu au scris — chiar dacă nu în același timp — în conjuncturi oarecum asemănătoare. Se petreceau, în Italia și România, evenimente care aveau multe puncte comune. Aflați în mijlocul lor, cei doi le-au analizat și le-au explicat din perspective diferite; iar acțiunile lor au fost în consecință. Cu toate interferențele lor, concepțiile celor doi se despart definitiv în ceea ce privește axiologia acceptată; pentru sociologul român, în vârful sistemului era Dumnezeu, pentru sociologul italian, religia era o derivație ca oricare alta. De aici, accentul fundamental pe care T. Brăileanu îl pune pe morală (direcția spirituală), decisivă în toate analizele sale — și pe comunitate. La V. Pareto, cele două noțiuni au — dacă sunt pomenite — un rol secundar.

Și poate nu lipsită de interes este posibila asemănare între evoluția atitudinii față de cei doi. V. Pareto s-a bucurat de bună apreciere în epocă. Schimbarea regimului l-a plasat într-un con de umbră, ca să revină apoi în atenție odată ce sentimentul a încetat să mai fie decisiv în analiza științifică. Rămâne ca timpul să ne confirme sau nu dacă și aprecierea concepției prof. Traian Brăileanu va urma aceeași rută. Valoarea operei sale o îndreptățește.

★

Există puține lucruri scrise despre opera profesorului T. Brăileanu. În perioada interbelică, cea mai consistentă analiză o face T. Herseni, deși când a fost publicată lucrarea sa despre sociologia românească, opera

²¹ T. Brăileanu, *Teoria comunității omenesti*, Ed. a doua, 1941. București, Georgescu Delafraș, „Cugetarea”, p. 21.

²² Traian Brăileanu s-a născut la 14 septembrie 1882 lângă Rădăuți. A urmat liceul la Rădăuți și universitatea la Cernăuți. Din 1909 e doctor în filosofie. Cunoșcător temeinic al limbilor greacă, latină, germană, (traduceri din Aristotel, Kant etc.) a fost poate sociologul perioadei interbelice cu cea mai serioasă pregătire filosofică. A fost profesor de etică, sociologie și politică, la Universitatea din Cernăuți și la Universitatea din București. Spirit prodigios, este autorul mai multor lucrări de filosofie și sociologie (*Introducere în sociologie*, 1923, *Politica*, 1928; *Statul și comunitatea morală*, 1936; *Sociologie generală*, 1926, *Sociologia și arta guvernării*, 1937, *Teoria comunității omenesti*, 1940, etc.). Cunoscut în străinătate prin lucrări și studii în Germania și Franța. A publicat și condus numeroase ziare și reviste, dintre care și prestigioasa publicație: „Însemnări sociologice” (apărută la Cernăuți între anii 1935 — 1941). S-a stins din viață în închisoarea din Aiud, la 3. 10. 1947.

Amănunte referitoare despre activitatea filosofică și științifică a marelui profesor (dar mai ales despre *omul* Traian Brăileanu) ne oferă într-un atât de necesar articol — reputatul academician V. Trebic (fost student al profesorului bucovinean), în „Revista de filosofie”, nr. 3, 1993 și în studiul publicat în nr. 4/1993 al revistei „Sociologie Românească”.

de căpătâi a lui T. Brăileanu — ce închide practic întregul demers științific al profesorului bucovinean : *Teoria comunității omenеști* — nu apăruse încă. Repererele fundamentale ale sistemului său fiind deja fixate, îi permite lui T. Herseni să-l considere „un instrument folositor pentru sistematizarea și înțelegerea fenomenelor sociale, ceea ce nu se poate spune decât despre foarte puține sisteme din sociologia contemporană”²³.

După 1944, cea mai amplă referire la opera sa o are profesorul Achim Mișu, care-l socotește, alături de D. Gusti și P. Andrei, „reprezentantul uneia din cele trei direcții care s-au manifestat în câmpul sociologiei românești în perioada dintre cele două războaie mondiale”²⁴.

Referiri total falsificatoare la concepția sa face Liviu Zăprățan, în lucrarea despre teoriile elitiste²⁵. M. Cernea și I. Matei îl consideră și ei „reprezentantul sociologiei de tip fascist”, într-o sumară schiță a sociologiei românești²⁶, iar alte posibile raportări s-au făcut — de pe pozițiile ideologului și nu ale omului de știință — subliniind în special „izvoarele” concepției sale : „sursele teoretice ale fascismului și hitlerismului”²⁷.

Concepția și-a expus-o profesorul T. Brăileanu într-o operă ce cuprinde mii de pagini. Spațiul restrâns ne obligă însă la o abordare parcimonioasă. Ne interesează aici îndeosebi teoria elitelor, așa că vom puncta succint câteva direcții fundamentale. A pus în întreg sistemul său accent deosebit pe comunitate. Demersul său a fost deci — precum cel al profesorului Gusti — spre o sociologie a națiunii : „Linia pe care se desfășoară încheierea statului își are începutul în comunitatea perfectă, reprezentată prin grupul familial, și tinde spre un termen final, însemnat prin grupul cel mai larg, în care conștiința originii comune poate forma baza unei solidarități. Acest termen final e reprezentat prin națiune”²⁸, și spune, după Platon : „Statul trebuie transformat în familie”²⁹.

Națiunea este deci ax fundamental al întregului discurs ; iar comunitatea — spuneam — decisivă pentru analizele sale. „Teoria comunității” devine — în viziunea sociologului român — mai cuprinzătoare decât sociologia ; ar fi o sociologie impregnată cu etică, ultima fiind cea care ne oferă scopurile călăuzitoare : „O teorie a comunității omenеști trebuie să tragă hotar lămurit peste care sociologia nu poate trece fără a-și pierde caracterul de știință exactă, explicativă. Dar, totodată, aceeași teorie a comunității trebuie să arate că sociologia își dobândește un înțeles și contribuie într-adevăr la înaintarea omenirii numai prin legătura cu o știință generală a scopurilor (valorilor) umane, deci cu etica”.

Așadar : *comunitate*, nu doar societate ; *suflet*, nu doar gândire pozitivă, căci „...Sociologia pozitivistă a dat naștere politicianului rafinat, invocând toate subtilitățile artei guvernării, dar lipsit de responsa-

²³ Traian Herseni, *Sociologie românească. Încercare istorică*, București, 1940, p. 130.

²⁴ Achim Mișu, *Națiunea* (coordonator științific : S. Ștefănescu), București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 536 - 540.

²⁵ Liviu Zăprățan, *Contribuții la critica teoriilor elitare*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1979, p. 138.

²⁶ M. Cernea, și I. Matei, *Rumania* în „The State of Sociology in Eastern Europe Today”, Illinois University Press, 1971, p. 144.

²⁷ M. Constantinescu, E. Gail. O. Bădina, *Gândirea sociologică în România*, București, 1973, p. 107.

²⁸ T. Brăileanu, *Sociologia și arta guvernării*, București, Edit. Cartea Românească, 1940, p. 41. Pentru problema comunității, vezi și *Introducere în sociologie*, Cernăuți, 1923.

²⁹ T. Brăileanu, *Statul și comunitatea morală*, București, ediția a doua, 1940, p. 21.

bilitate, deoarece și el, ca și savantul fizician, a uitat legătura sa cu comunitatea din care s-a născut ca suflet”³⁰.

Sociolog profund creștin, se opune vehement oricărei forme de materialism, combătând deopotrivă pozitivismul lui Comte și evoluționismul lui Spencer. Vede o legătură directă între : pozitivism — marxism — bolșevism. Se opune raționalismului excesiv al secolului al XVIII-lea, fără să fie, evident, un antiraționalist. Numai că ne avertizează : „Sentimente precum naționalismul, nu au nevoie de demonstrație logică. Dragostea de Neam și Patrie nu aparțin rațiunii. Dar rațiunea intră în drepturile ei când e vorba de a descoperi și organiza mijloacele pentru împlinirea idealurilor”³¹. Iar scopul, idealul, era atunci, după profesorul T. Brăileanu, „desăvârșirea Statului național român”³².

Sociologia este deci un instrument, un instrument ce „îngăduie construirea de mașini sociale, de organizații raționalizate”³³, dar care nu poate oferi nici scopuri, nici formele cele mai bune de organizare. Este o tehnică, ce se pune doar în slujba direcției „trasate” în prealabil. Cine dă însă această orientare ? Cine va fixa „jaloanele” la un moment dat ? Aici intrăm de fapt în analiza elitelor pe care o face Traian Brăileanu.

★

Într-un articol din „Însemnări sociologice”³³ intitulat *Artiști și artizani*, face următoarele precizări : artiștii, ar fi creatorii originali (geniali), iar artizanii doar imitatorii lor. Mergând mai departe cu această distincție, va concluziona că sociologul îndeplinește rolul al doilea, primul, rolul de artist, revenindu-i Legiuitorului, Omului mare, Conducătorului.

Dar înainte de a particulariza, să urmărim teoria elitelor în forma ei teoretică, generală ; în formula sociologiei pure, adică.

Pentru a reuși o analiză pertinentă — spune T. Brăileanu în *Teoria comunității omenestii* — trebuie să identificăm și să cunoaștem toți factorii care acționează în câmpul social. Toate cele șase puteri care acționează : biologică, religioasă, estetică, economică, politică, morală, trebuie conștientizate și introduse în sistem ; orice simplificare va distorsiona serios corecta înțelegere. „Arta socială înseamnă cunoașterea tuturor faptelor”³⁴, acesta fiind și temeiul pentru care nu acceptă total teoria paretiană : „Ceea ce ne dă Pareto este mai mult o descriere realistă a politicianilor tipurilor noastre, decât o analiză obiectivă a elitelor sociale”³⁵.

Redusă la forma cea mai simplă, structura formei generale a societății ar fi următoarea : „... forme sociale simple (morală, economică, politică, etc.), *A, B, C,...* structura rezultată din influența forțelor externe (biologice, economice, etc.) *Pa, Pb, Pc,...* În acest caz, noi vom avea în această societate o elită ce ar putea fi descompusă ea însăși în elite (pure) *Ea, Eb, Ec...* () Fie *M*, mulțimea condusă de fiecare elită. (În societățile animale există practic, o singură circulație a elitelor — succesivă din punct de vedere biologic, a generațiilor). În societățile umane însă, pe lângă circulația elitelor de „jos în sus”, avem și lupta dintre elite.

³⁰ T. Brăileanu, *Teoria comunității omenestii*, p. 589.

³¹ T. Brăileanu, *Sociologia și arta guvernării*, p. 69.

³² *Ibidem*, vezi Cuvânt înainte.

³³ *Ibidem*, p. 19 — 23.

³⁴ T. Brăileanu, *Teoria comunității omenestii*, p. 350.

³⁵ T. Brăileanu, *Statul și comunitatea morală*, p. 58.

„adică schimbarea diferitelor categorii de elite la « putere » determinată prin tendințele de adaptare a sistemului social la mediu”. Pentru exemplificare, fie Pa la un moment dat mult superioară celorlalte forțe; prin acțiunea ei, va determina forma sistemului social Ea/M (ex : structurile sociale antice, în care elita militară avea un rol decisiv). Însă cum toate forțele din sistem acționează, se va schimba în definitiv, *raportul specific*, astfel încât structura va fi :

$$\frac{Ea}{Ma + Eb/Mb + Ec/Mc + \dots}$$

Dar adaptarea sistemului la mediu nu se face spontan sau mecanic, deci avem o înlănțuire foarte complicată de relații și raporturi : „care poate fi analizată numai printr-un studiu istoric și comparativ al societății omenești”. Studiul istoriei diferitelor societăți îl face pe profesorul român să concluzioneze : „Nu există deci nici un drept al unei anumite elite de a governa, cum își imaginează Platon, și nici nu există o formă perfectă, nici o ierarhie rigidă a diferitelor clase sociale”.

O singură precizare încă : modelul prezentat ne mai oferă și șansa unui individ de a accede în elită (în raportul sistemelor pure, evident).

La o constelație a forțelor exterioare $\frac{Pa}{Pb \cdot Pc \dots}$, și sistemul social :

$$\frac{Ea}{Ma + Eb/Mb + Ec/Mc + \dots}$$

șanse semnificative, mai slabe în Eb , și reduse în Mb (cu observația că nu trebuie uitată tendința evolutivă a sistemului).

Venind dinspre sociologia pură, concluzia e firească : „Democrația ar însemna așadar circulația liberă a elitelor. Într-un mediu omogen”, opusă sistemului castelor. Dar, ne avertizează sociologul român : „Societățile concrete oscilează între aceste două extreme fără a le atinge niciodată”⁵⁶.

Afirmatia ne readuce brutal pe domeniul sociologiei practice, unde profesorul Brăileanu a avut de asemenea o activitate și o contribuție decisive.

★

Așa ar fi arătat analiza după o abordare de sociologie pură. Doar aici, ne spune T. Brăileanu, ne putem permite, atât de lesne să propunem și să decretăm legi. Varietatea societăților este însă prea mare; dar mai ales diverșitatea *momentelor* prin care trec societățile este decisivă. A postula că există elite și masă nu înseamnă încă o lege; iar a descrie mecanisme și condiții, înseamnă implicit a particulariza.

Într-un articol din 1936, *Legea degradării elitelor*, aduce aceste critici analizelor paretiene. Pentru Pareto, spune T. Brăileanu, „circulația elitelor” este deci un fenomen normal și inevitabil pentru orice societate. „Așa să fie? Există o *lege* a degenerării și înlocuirii elitelor? Este chiar o *lege* sau doar o *ipoteză*? Căci tocmai modul de desfășurare (mecanisme efective + timpul necesar, *n.a.*) a avut și are asupra istoriei o influență

⁵⁶ Ibidem, p. 70 — 74.

hotărâtoare”, „Când a putut fi vorba la noi — unmează — de un proces *natural* de circulație a elitelor, de posibilitatea de înlocuire lentă a unei elite prin elemente sănătoase?”³⁷. Analiza paretiană este deci prea simplă; iar soluția lui — revoluția socială (în cazul „blocării” circulației) are darul mai mult de a-i salva teoria, decât de a ilustra ori explica realitatea. Căci cu două probleme se va confrunta sociologia „practică”: 1. detectarea stării efective a societății respective (momentul ei) și 2. necesitatea adecvării (elitei) la situația concretă. (Pareto a pomenit acest aspect, dar a stăruit prea puțin în sublinierea lui).

Ne avertizează prin urmare T. Brăileanu că societățile trebuie gândite în condițiile lor concrete; trebuie să înțelegem *ponderi și priorități*. Nu vom înțelege istoria parcurgând-o și etichetând-o cu prejudecăți contemporane. Orice analiză evoluționistă își va dovedi — mai devreme sau mai târziu — ineficacitatea. Societățile se pot prăbuși la fel de spectaculos și sub dictaturi, dar și sub sisteme democratice; condițiile efective și presiunile la care sunt supuse le vor obliga să-și adecveze „comportamentul”. „Arta de a governa se schimbă după timpuri și locuri” — ne spune sociologul român. Astfel — continuând ideea — nu este anormal („decalaj de evoluție”) ca societăți diferite, la același moment, să aibă structuri de conducere (sisteme) diferite. Pentru că întreg ansamblul de condiții ce le caracterizează este diferit, anormală ar fi doar forțarea uniformității.

Aici părăsește T. Brăileanu orice model teoretic. „Sociologia în slujba națiunii!”, afirma tranșant; iar societatea românească se afla atunci într-o stare de disoluție al cărei remediu îl vedea doar în schimbarea imediată a elitelor conducătoare.

★

Să revenim la distincția artist — artizan. Justificarea ei o face plecând de la o amplă dezbatere din epocă; societatea văzută ca un produs natural. Comentariul profesorului T. Brăileanu este concludent: „Noi nu negăm că există o societate umană ca produs natural. Dar această societate reprezintă, în timp, începutul imaginar al societății, în spațiu, substratul biologic, animal, din care artistul social poate crea societatea umană, precum artistul opera de artă”³⁸. Exprimarea frustră nu poate totuși deruta: nu este vorba, evident, de construcția totală, efectivă, ci mai ales de *direcționarea* ei. Omul mare, pare să ne spună sociologul român, „construiește” societatea prin „drumul”, „calea”, ce i le indică la un moment dat.

Am spus ce rol îi revine sociologiei; doar unul de a doua instanță. Ea este doar artizanul, cel care susține, sprijină, dar nu *impune*. „Sociologia poate contribui, ca orice știință, la perfecționarea mijloacelor tehnice de guvernare (...). Dar ea nu poate face dintr-un om fără aptitudini de conducător un Bismark, Mussolini, Hitler sau Codreanu”. Și continuă: „Sociologia studiază substratul social, realitatea socială, descoperind legi sociale și dinamice, dar ea nu poate nici preconiza forma cea mai bună de organizare socială, nici nu poate prevedea ce fel de formă va crea geniul politic”. Sociologul are, prin urmare, rol de *desăvârșire* a „operei de artă” a conducătorului și de *reproducere*; un fel de tehnician ce păstrează doar *stilul*.

³⁷ T. Brăileanu, *Legea degradării elitelor* în revista „Însămănări sociologice”, an II, nr. 10, p. 26.

³⁸ T. Brăileanu, *Sociologia și arta guvernării*, p. 26.

Sociologia profesorului T. Brăileanu era — la acest nivel — focalizată clar. Să nu uităm că ne aflăm într-o societate aflată într-o stare critică; o societate care riscă să rămână fără nici o „direcție”, fără repere și perspective: „În astfel de momente critice ale istoriei unei națiuni, intervine acțiunea omului mare, a conducătorului genial, în stare să dea substratului uman o nouă formă”³⁹.

Aici lucrurile trebuie corect percepute: „Omul mare” nu e obligatoriu conducătorul oficial într-un moment dat; nici „specializarea” pe eșichierul politic nu este decisivă. Este cel care are capacitatea — prin personalitatea sa copleșitoare — să dea direcția cea bună, să fie „axa morală”, la un moment dat, a unui întreg proces istoric. Orice explicație materialistă, raționalistă, pozitivistă nu are nici o valoare. Poate cel mai elocvent exemplu este descrierea cutremurătoare pe care, în „*Memoriile*” sale, Nichifor Crainic o face momentului în care N. Iorga și-a „asumat” acest rol. Situația era disperată (retragerea guvernului în Moldova în timpul primului război mondial); iar discursul marelui profet a căzut năpraznic „Cuvântul lui Iorga a fulgerat în bezna dezastrului (...) Pe temelile lui morale a reorganizat rezistența sufletească și — de ce n-am spune-o? — rezistența militară însăși. Din acel moment și până la sfârșit Iorga a devenit axa morală a războiului. N-au mai existat nici guverne, nimic. Era absolut indiferent cine cârmuia. N-a existat decât cuvântul lui Iorga, tipărit zilnic în „*Neamul Românesc*” de la Iași. Ziarul se lipea pe ziduri, sorbit de mii și mii de oameni civili și soldați de-a valma...”.

Situația și exemplul sunt poate extreme. Dar numai astfel trebuie înțelese aprecierile sociologului român. Omul mare ajunge să structureze o întreagă elită: „Pentru ea ea să apară, trebuie să se ivească un conducător care s-o selecționeze din substratul social concret”⁴⁰.

Ce ne arată, în definitiv, profesorul Brăileanu, este că într-o criză, soluția nu poate fi una doar economică, politică; morala (axul moral) este cea periclitată. Conducătorul — continuă el — nu se adresează rațiunii; el dă „direcția spirituală”, astfel reușind să reînsuflețească comunitatea ori grupul social. *Iar aceste energii spirituale se vor repercuta asupra întregii vieți social-politice.*

Spuneam că intervin aici alte mecanisme decât cele cu care suntem obișnuiți; poate prea obișnuiți. E diferența dintre *aliniere*, și *adcrare*; între șeful *rotat* și șeful *consimțit*. Reflexia lui C. Noica este extrem de sugestivă: „Încrederea într-un om, de pildă într-un om care cârmuiește, e un act de dragoste. Spiritele democratice vor acte de rațiune. Într-o dăruire (mă încred în cineva), într-un angajament față de comunitate, ei vor acte și calcul. Preferă căsătoriei prin dragoste pe cea prin rațiune. Sunt și eu convins că, în majoritatea lor, reușesc mai bine căsătoriile din calcul. Dar nu mă pot împiedica să pledez pentru cele din dragoste”⁴¹.

Revenim în final, la contextul european; căci doar astfel poate fi corect intuit diagnosticul profesorului român. Societățile erau atunci supuse la mari presiuni; dar cel mai periculos și mai perfid adversar era comunismul. A apărut atunci o pleiadă de oameni care au dictat oarecum evoluțiile societăților lor. Nu discutăm aici efecte ori consecințe, dar

³⁹ *Ibidem*, p. 25, 26, 40.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 101.

⁴¹ C. Noica, *Jurnal filosofic*, București, Edit. Publicom, 1944, p. 54.

nimeni nu poate înțelege ce s-a petrecut cu Italia, Germania, Portugalia, Spania sau România, dacă nu ține seama de variabile ce în asemenea condiții sunt poate decisive: personalitățile (și rolurile) lui Mussolini, Hitler, Salazar, Franco sau Codreanu.

Profesorul T. Brăileanu și-a scris lucrările într-un context social-politic specific. Întreg demersul său poartă, evident, pecetea perioadei interbelice. Dar actualitatea lui se vede mai ales când încercăm să diagnosticăm criza societății românești; căci multe din întrebările sociologului bucovinean român, și multe dintre „temele” sale persistă încă...

MILAI EMINESCU

Motto: „Pe Eminescu trebuie să-l socotim — fără rezerve — ca pe cel mai mare sociolog al Românilor și al fenomenului românesc”.

Mircea Vulcănescu

Mai rămâne, spuneam, un punct în care teoria paretiană ne lasă fără răspuns. Ce se întâmplă când legea propusă de sociologul italian este sistematic infirmată? Când excepția devine regulă, adică cei ce vor accede la poziția de elită nu au capacitatea reală cerută de titlurile („etichetele”) ocupate? Pareto nu admite acest fenomen decât cu caracter de excepție; astfel încât suntem obligați să facem apel la altă analiză.

Primul care a cercetat acest fenomen a fost M. Eminescu, formulând pe baza lui două teorii fundamentale pentru istoria sociologiei: „*teoria selecției negative*” și „*teoria compensației*”.

★

În 1909, în celebrul său studiu *Spiritul critic în cultura română*, Garabet Ibrăileanu — referindu-se la acuzele vehemente pe care poetul le adresa guvernanților vremii — scria: „Eminescu dă dovadă, cu acest prilej, de o *curioasă concepție (subl. n.)*. În sociologie, căci este nemaiauzit ca o clasă, fără nici o însușire favorabilă în lupta pentru trai și împotriva necesităților istorice, să pună mâinile pe conducerea unui stat”⁴².

Nu a reușit să înțeleagă atunci G. Ibrăileanu că ceea ce el a numit „curioasă concepție” nu este altceva decât una din marile idei teoretice ale sociologiei: „*teoria selecției negative*”. Nu îl poate nimeni acuza pe celebrul critic că nu a surprins analizele absolut originale ce le propunea atunci M. Eminescu. Posibila acuză poate însă să urmeze constatării că materialul eminescian, pe care-l apreciază totuși cu atâta fervoare, nu a fost nici măcar parcurs până la capăt. Căci aceeași problemă (întrebare) i s-a pus poetului în epocă (interlocutorul era atunci ziarul „Românul”), iar răspunsul a venit suicient de clar:

În numărul său de azi «Românul», hărțuindu-se cu opiniile opoziției, nu se sfiște a formula următoarea dilemă:

«Concluziunile dar a acestor fapte nu pot fi decât una din două:

Una: majoritatea națiunii afirmă că toate acușările opozițiunii au fost și sunt pe deplin neadevărate.

⁴² G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească*, Edit. Junimea, 1970, p. 138.

Alta : majoritatea națiunii, susținând un guvern și-un Parlament compus din bărbați iniorinți, hoți și trădători dovedește că *ea însăși este pe deplin coruptă*.

În cazul de-al doilea națiunea a declarat și declară de calomnii acuzările opozițiunii și le respinge.

În cazul de-al doilea, dacă opozițiunea declară că națiunea este atât de coruptă, ai cui sunt membrii opozițiunii ? Și dacă ei declară că mama lor este coruptă, ce respect mai poate găsi la străini o asemenea mamă cu niște asemenea fii ? »

Noi credem din parte-ne că dilema aceasta s-ar putea formula numai în cazul când în adevăr națiunea ar fi totdeauna stăpână pe voința ei, când ar putea-o emite clar și statornic, fără să mai rămâie vro îndoială asupra intențiilor ei ; dar mai ales atunci s-ar putea stabili când guvernul n-ar dispune de mijloace pentru a falsifica opinia țării și pentru a-i stoarce voturile (...).

Se știe înainte de toate că adevărata națiune, patru din cinci părți ale poporului nostru, nu ia parte la viața publică, a cărei sarcine le poartă însă mai greu decât oricine altul (...).

Deasupra acestui element, cel mai numeros și mai nefericit totodată, există țara legală sau ceea ce « Românu » botează cu numele de « națiune », iar paralel cu țara legală există elemente parazite cari și-au făcut din politică o meserie foarte lucrativă. Aceste elemente parazite, lipsite de merit, de avere, de știință, sunt strâns legate între ele prin comunitatea nulității lor, invidia îi unește contra oricărui merit adevărat, sărăcia îi strunește și-i ține uniți contra țării legale, care se zvârcolește neputincioasă sub torturile teascului electoral. Miile de funcții administrative și sutele de funcții judecătorești, toate amovibile, sunt puse în mișcare într-un singur scop, pentru a stoarce voturile țării legale (...).

Iată dar cum o națiune necoruptă chiar poate avea un guvern și-un parlament compus de bărbați « iniorinți, hoți și trădători », cum grăiește « Românu » și gura păcătosului adevăr grăiește” (20 februarie 1881)⁴³.

Nu facem nici o exagerare când ne raportăm la Mihai Eminescu ca la un analist „ce a abordat în mod explicit *sociologie* realitățile noastre istorice naționale. În scrierile sale social-politice, și-a prezentat susținut propria concepție, propriile concluzii, ce-și dovedese și peste ani consistența și valabilitatea : „El a avut o concepție proprie despre societate și despre sociologie și în această concepție vom găsi enunțuri științifice a căror valabilitate logică și istorică poate fi dovedită folosind instrumentele specifice ale cunoașterii științifice și societății” arăta profesorul Ion Ungureanu⁴⁴. Eminescu nu ajunge la sociologie după o serie de articole-comentarii la adresa societății românești, ci pornește în activitatea sa de jurnalist conștientizând limpede rosturile științei despre societate. Scrie în 1877 — deci la începutul activității sale gazetărești — : „Sociologia nu este până acum o știință, dar ea se-ntemeiază pe un axiom care e comun tuturor cunoștințelor omenești ; că adică întâmplările concrete

⁴³ M. Eminescu, *În numărul său de azi*, (20 feb. 1881), București, Edit. Academiei, vol. XI, p. 75.

⁴⁴ I. Ungureanu, *Paradigme ale cunoașterii societății*, București, Edit. Humanitas, 1990, p. 155.

din viața unui popor sunt supuse unor legi fixe, care lucrează în mod hotărât și inevitabil”.

Există numeroase aserțiuni ce demonstrează convingător că aprecierea de mai sus nu este întâmplătoare. Scopul este clar acum pentru Eminescu: urmărind îndeobște metoda științelor naturii, „ne mărginim la constatarea de fapte exacte și la rezumarea lor în fapte generale”. Și două sunt acele „adevăruri generale” descoperite de Eminescu, ce dau seama — chiar după mai bine de o sută de ani — de valoarea și forța teoretică a sociologului Mihai Eminescu: „teoria selecției negative” și „teoria compensației”.

Nu vom stărui asupra lor. Analiza contribuțiilor poetului nostru național în sociologie sunt prezentate pe larg, mai ales în lucrările profesorului Ilie Bădescu⁴⁵. Pentru scopurile noastre, este suficientă doar amintirea enunțului legii selecției sociale negative:

„Într-un mediu social corupt prin influență și dominație străină, vor fi promovate în ierarhia socială elementele care se adaptează pasiv, ușor și repede mediului social corupt”.

Ce ne spune, în fapt, întreaga teorie eminesciană spre deosebire de analiza sociologului italian? Teoria lui Pareto pune practic în relație doi termeni: indivizi cu reziduurile lor (necesare, bune, superioare), care printr-un anumit procedeu ajung să-și ocupe „locurile” destinate lor. O adecvare deci — chiar dacă nu totală, sociologul italian admitând excepții — între „capacitate” și „etichetă”. Teoria eminesciană însă mai invocă un termen, care se dovedește în final decisiv. Pe lângă indivizi, „reziduurile” lor (evident, Eminescu nu folosește această denumire), apare al treilea termen al relației: *mediul*. În anumite condiții, ne avertizează el, acesta ajunge nu doar să obstrucționeze o corectă circulație a elitelor într-o societate, ci chiar să schimbe (inverseze) raporturile. Legea circulației nu se va bloca în acest caz, „dar ceea ce va circula va fi nu excedentul unei capacități, ci deficitul ei”⁴⁶. Se va constitui astfel „elita cu semnul minus”; în limbaj eminescian, „o clasă negativă”.

Modelul este deci fundamental; căci fără el, cu greu am reuși să înțelegem ce s-a petrecut — se petrece — în societăți care satisfac ipotezele noii teorii. Și ce ilustrare mai bună i-am putea găsi noi astăzi, după aproape 50 de ani de „mediu social corupt prin influență și dominație străină”, în care „selecția negativă” a fost un fenomen evasi-general?⁴⁷

Sistemul comunist, cel care a decretat noul „mediu social” după '44, s-a dovedit apoi termenul decisiv în relație. A existat o circulație a elitelor, dar o circulație sever controlată și corectată, astfel încât să nu perturbe ori să afecteze „mediul” (sistemul)⁴⁸. Elitele ce nu se încadrau în fluxul oficializat erau, prin modalități diferite, eliminate din „competiție”. Însă odată intrat în acest flux, sistemul își impune aproape total

⁴⁵ Este vorba în special de lucrarea *Sincronism european și cultură românească*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1984, iar pentru comparația cu teoria paretiană, vezi *Curs de istoria sociologiei*, Universitatea București, 1992.

⁴⁶ I. Bădescu, *Curs...*, p. 336.

⁴⁷ Conflictul Pauker — Dej, bunăoară a fost disputa a două grupuri cu scopul preluării puterii; dar erau ambele grupări din interiorul sistemului, victoria unuia sau altuia nefectând decisiv funcționarea întregului mecanism.

⁴⁸ I. Bădescu, *Ibidem*, p. 356.

dominația. Aproape, pentru că șansa de a acționa din interiorul lui exista; se reducea însă la o sarcină în special defensivă: declanșarea mecanismelor de preservare a unor valori ori facilitarea promovării altora, incompatibile uneori cu doctrina oficială (). Dar și din interior și din exterior, „atacul” împotriva unor asemenea sisteme se va duce îndeosebi pe căi indirecte (cele mai greu de controlat și de stăvilit; linia culturală este deci cea mai favorabilă).

Eminescu a lucrat sistematic, „din exterior”, atât cât i-a permis conformația societății românești din epocă; odată intrat în sistem, acesta l-ar fi „absorbit”, ori l-ar fi eliminat definitiv. Dacă eficiența pe termen scurt a unui asemenea demers uneori dificil de surprins, pe termen lung, influența este indiscutabilă.

Mihai Eminescu și-a elaborat deci teoria lucrând pe societatea românească; era modelul analitic ce corespundea cel mai bine cazului românesc. Dar ideea teoretică a selecției negative și a „elitei” cu semnul minus își menține valoarea și forța explicativă indiferent de spațiu și timp. După cum a demonstrat prof. I. Bădescu, „Ea este cu adevărat o idee teoretică, nu pur și simplu o «generalizare empirică», și ea atare își păstrează valoarea teoretică independent de situația empirică prin care s-a ilustrat”⁴⁹.

Și dacă este necesară și pentru radiografierea societății românești de după '89, este o serioasă temă de reflecție și un posibil punct de plecare într-o atât de necesară dezbatere.

★

Fără pretenția epuizării lor am reamintit aici trei modele teoretice. Valoarea euristică și forța lor analitică sunt incontestabile. Circumscrie aceleiași problematici, ne deschid astăzi — prin direcțiile și sugestiile ce ni le oferă — spre dezbaterăa unei teme ce a devenit în spațiul răsăritean de o gravă și stringentă actualitate: problematica elitelor.

Iar dacă această evocare a avut darul să avertizeze asupra a trei posibile căi de abordare, scopul său este într-un totul realizat.

DAN DUNGACIU

student, sociologie anul IV

⁴⁹ În perioada sistemului comunist au existat spectaculoase gesturi — îndeosebi pe linie culturală — făcute din interiorul său. Aceste soluții, demne de toată lauda și respectul, nu aveau însă — chiar dacă se dovedeau atitudinile cele mai eficiente la un moment dat — forța să declare criza necesară prăbușirii unui sistem de acest gen.